

Hafenscher Károly

Mária-ünnepek — evangélikus szemmel

A jelen írás csupán a gondolatébresztésre vállalkozik, hiszen a téma oly nagy és szerteágazó, hogy akár cikksorozat is születhetne belőle. Pedig az evangélikus mariológia átfogó műben való feldolgozása¹ (akár csak az ünnepek viszonylatában) sokat jelenthetne nem csak félreértések vagy a kérdésekkel teli gondolatok tisztázásában, de az ökumenikus folyamatokban is.

A világ evangélikusságában —szemben a csak magyar helyzeteket ismerők állításaival— léteznek Mária-ünnepek, s ezek éppen úgy beletartoznak az üdvörténetet bemutató napok közé, mint a liturgikus év többi ünnepei. Luther számára Mária személye és a Mária-ünnepek igen fontosak voltak. Legfontosabb művei közé sorolják „Magnificat”-előadásait², azaz a Mária-énekről³ szóló munkáját.

A reformáció alap gondolatai között ott található a „sola scriptura” és a „solus Christus” alapelve. Mária-tiszteletünket és Mária-ünnepeinket is elsősorban ez a két elv határozza meg. Egyedül a Szentírás, Istennek döntő, mindent megelőző és felülmúló kinyilatkoztatása a mérce hitünk titkaiban. Ezért a Máriával foglalkozó kérdésekben is a Szentírásról tájékozódunk. Kritikus és önkritikus újragondolásunk, ill. újrafogalmazásunk alapja és mércéje a mariológia területén is a Biblia. Egyedül Krisztusban, Krisztus által van üdvösségünk, ő az egyetlen közbenjárónk Istennél, egyedül Krisztus miatt fogad el Isten igaznak — hangzik a reformátori felismerés, amelyet a Vatikán és a Lutheránus Világszövetség az elmúlt év október 31-én aláírt, s a megigazulásról szóló közös nyilatkozata is kinyilvánít. Ebben az értelemben Mária Isten csodálatos eszköze (az Úr szolgálóleánya), aki Krisztusra mutat, Fiához vezet. A Mária-ünnepek így Krisztus ünnepek, hiszen az inkarnáció (testet öltés) csodája Mária által ment végbe.

Az evangélikus Szentírás-értelmezés —Luther nyomán— vállalja a Biblia írásainak különböző „fajsúlyát”. A központ az evangélium. Minden irat eszerint értékelhető: ami Krisztust prédikálja, ami Krisztushoz vezet. Ilyen módon Jézus édesanyjával, Máriával kapcsolatban is az evangéliumi leírások a döntőek, s ezt magyarázzák számunkra az apostoli levelek, iratok.

A teljesség igénye nélkül idézzünk fel néhányat az evangéliumi Mária-tudósítások közül!

A Magnificat —Mária Istent magasztaló éneke— nem Máriáról (önmagáról) szól, hanem a hatalmasan cselekvő Istenről, aki rátekintett az Úr „alázatos

¹ Dr. Hafenscher Károly (édesapám) a Luther Szövetség közgyűlésén, 1998. november 21-én, a Deák Téri Evangélikus Gimnázium dísztermében tartott előadást ilyen címmel: „Evangélikus mariológia”. Az előadás eddig még nem jelent meg, kéziratban a szerzőnél olvasható.

² Előadások a Wittenbergi Egyetemen 1520–21. WA 7. kötet

³ Lukács ev. 1. fejezet.

szolgálóleányára” (ancilla Dei). Nem az alázatos szolgálóleány a megtartó, a hatalmas, hanem a cselekvő Isten (Deus in actu). Ezt előzi meg Jézus születésének bejelentése, ahol az angyal azért üdvözli Máriát, mert kegyelembe fogadta Isten. Nem érdemről, hanem kegyelemről van szó. Mária ereje, csodálatos állapota abban van, hogy „az Úr van velem”. A kegyelemből nyert alázata az Isten iránti bizalmában van: „történjék velem a te beszéded szerint”.⁴

Szinte refréncént szerepel az a kulcsmondat is, amit az evangéliumokban így olvasunk: „Mária pedig mindezeket a dolgokat megőrizte, és forgatta (megőrizte) a szívében”⁵.

Döntő fontosságú az evangélikus mariológia számára mindaz, amit János evangélista a kánai menyegzőről feljegyezté: a kánai menyegzőre Jézust tanítványjaival együtt hívták meg, de ott volt édesanyja is. Miután Mária emlékeztette Jézust, hogy elfogyott a bor, s elhangzik a szokatlanul kemény válasz („Vajon énám tartozik ez, vagy terád, asszony?”) az anya ezt mondja a szolgálóknak: „Bármit mond nektek, tegyétek meg!”. Ez az egyszerű alkalmon túlmutató mondat —Mária szájából— egyértelműen meghatározza a Megváltó és édesanyja viszonyát. Mária Jézusra mutat: „Bármit mond nektek, tegyétek meg!”

Kemény szavakkal találkozunk abban a tudósításban, amelyben Mária és Jézus testvérei keresik őt⁷. A hírt hozónak Jézus —a testi és lelki rokonság viszonyát és Máriához való kapcsolatát jelző— válasza így hangzik: „Aki az Isten akaratát cselekszi, az az én fivérem, nővérem és az én anyám”.⁸ Tehát „nem a szoptató édesanya automatikusan, vagyis nem a vér szerinti, hanem a Lélek szerinti Család az új dimenzió”⁹.

Mária szenvedéséről —amelyet Simeon már Jézus születésének bejelentésekor előre jelez¹⁰— a passiótörténetekben olvasunk. Mária ott is Jézus gondoskodására szorul. Jézus Jánosra, a „szeretett tanítványra” bízta anyját¹¹.

Az őskereszténységben Máriát a gyülekezet tagjaként látjuk — nem kiemelkedve, hanem mint olyan, aki az Úrra figyel. Az apostolok eleve elutasítottak minden emberimádatot¹².

Az első gyülekezetben találunk még egy konkrét adatot: „Ezek valamenynyien egy szívvel és egy lélekkel kitartóan vettek részt az imádkozásban, az asszonyokkal, Jézus anyjával, Máriával és testvéreivel együtt”¹³.

⁴ Vö. Lk 1,38.

⁵ Lk 2,19; 2,51.

⁶ Jn 2,1–12.

⁷ Mt 12,48–50 és Mk 3,33–35.

⁸ Jézus testvéreiről a Szentírás jó néhány helyet beszél: fiú- és lánytestvérei nem hittek benne — Jn 5,7; Pál apostol több helyet is említ Jakabot, az Úr testvérét — 1 Kor 9,5 és Gal 1,19.

⁹ Vö. Dr. Hafenscher, *Evangélikus mariológia*. 4.

¹⁰ „A te lelkedet is kard járja át...” — Lk 2,35.

¹¹ Jn 19,27 — a tanítvány otthonába fogadja Máriát.

¹² A Péter lábához imádatlással boruló Kornéliuszt az apostol felemelte, és így szólt hozzá: „Állj fel, én is ember vagyok!” — ApCsel 10,26.

¹³ ApCsel 1,14.

A Galatákhoz írt levélben Pál apostol név nélkül említi meg, hogy Isten Fia asszonytól született¹⁴. Ez is az apostol hangsúly-elhelyezése: az inkarnáció ténye a fontos.

Elgondolkoztató, hogy az Úr szolgálóleánya az evangéliumok szerint Jézus születésénél, inkarnációjánál kap döntően fontos szerepet. A későbbiekben —néhány utalást leszámítva— már nincs fontos szerepe az üdvtörténetben. „S ahol a Biblia hallgat, ott mi is szeretünk csöndben lenni”¹⁵.

Az evangélikus egyház, s annak teológiája tehát tiszteli Máriát mint Jézus édesanyját, fontosnak és áldottnak tartja üdvösségtörténeti szerepét, de nem lép túl a bibliai értékelésen. Azt viszont meghatározónak tartja. Ilyen értelemben Mária az Egyház példaképe: az Úr szolgálója, Jézusra mutató, Krisztusról csendben is prédikáló. Mária —ahogyan a Biblia mutatja— nem takarja el Jézust, hanem éppen kiemeli. Fényét Fiától, a Világ Világosságától kapja¹⁶. Mária testvér, aki a „bizonyágtevők fellegéhez” tartozik¹⁷, akin megláthatjuk Isten felemelő kegyelmét, aki nem csak test szerint volt „boldog” („Boldog az az anyaméh, amely téged hordozott, és boldogok azok az emlők, amelyek tápláltak!”¹⁸), hanem a még boldogabbak közé tartozott, hisz kegyelmet nyertként Fiára figyelt. (Jézus így szólt: „De még boldogabbak azok, akik hallgatják az Isten beszédét, és megtartják”.) Mária társ, akivel együtt imádkozzuk az Istent magasztaló éneket.

Az evangélikus Mária-ünnepek ilyen és csak ilyen értelemben vitték és viszik tovább az ősi keresztény tradíciót.

A történelemben jól ismert „ingamozgás” természetes módon az egyház-történelemben is jelentkezik. Innen érthető, hogy a reformáció radikálisabb egyházaiban a —túlzások és visszaélések miatt— a Mária-tisztelet ügyében is, sajnos, végletes vélemények és gyakorlatok alakultak ki. Amíg a lutheri vonalon megmaradtak a bibliai alapú, Szentírással nem ellenkező Mária-ünnepek, addig a protestantizmus több ágában —a túlzásokat elkerülendő— még ezeket is kiiktatták. Ahol az evangélikus reformáció dominált, ott a mai napig is megtaláljuk az üdvtörténethez kapcsolódó ünnepeket, de ezek kivétel nélkül Krisztus-ünnepek.

¹⁴ Gal 4,4: „amikor eljött az idő teljessége, Isten elküldte Fiát, aki asszonytól született a törvénynek alávetve, hogy a törvény alatt levőket megváltsa, hogy Isten fiaivá legyünk”.

¹⁵ Dr. Hafenscher, *Evangélikus mariológia*. 4.

¹⁶ Érdemes figyelni Turmezei Erzsébet diakonissza-költő Mária ciklusára, amely a költészet eszközeivel foglalja össze az evangélikus tanítást Mária személyével kapcsolatban. Utolsó mondatai: „Szívemtől oly messze voltál, názáreti liliomszál, míg Fiad elé hajoltál [...] kerültelek koronásan, cifrahímű szép palástban, hogy Őt kisebbnek ne lássam [...] eltakarta fényességed a tövist, a szegénységet, s eltakart előlem Téged, de az Ige fénye mellett most már látlak, énekellek, énekemmel átölellek, úgy amint Érte vagy áldott, amint Te is Őt imádogod, szíveden sarjadt virágod [...] Nem vagy többé messze távol, szöve fényből, napsugárból, példád előttem világol: Kisérlek, mert Őt kíséred, dicsérlek, mert Őt dicséred, Őbenne dicsérlek Téged!”

¹⁷ Vö. Zsid 12,1.

¹⁸ Lk 11,27–28.

Ha megfigyeljük a magyarországi protestáns perikópa-rendeket, ill. ünnepnaptárakat, úgy látjuk, hogy a Jézus édesanyjával kapcsolatos Krisztus-ünnepek egészen a XVIII. század elejéig ismertek és a gyakorlat részei voltak. A radikálisabb evangélikus közösségek és az egyre erősödő református hatás nyomán a Mária-ünnepek kivesztek a magyar gyakorlatból. Az ünnepek istentiszteleti életről való törlésével hiány keletkezett, és ez Mária személyével kapcsolatban is tanítási, hozzáállási bizonytalanságokat hozott. A sokszor „nem vagyunk katolikusok” mondással identitását meghatározni próbáló protestantizmus igen sokat veszített ezen ünnepek eltávolításával.

A Mária-tisztelet más formái az ünnepek gyakorlata nélkül is továbbéltek. Személye elsősorban az ádventi, karácsonyi perikópákban, liturgikus szövegekben és paraliturgikus cselekményekben jelent meg.

Ugyanakkor az „importált” és a magyar protestáns énekkincsben egyaránt találkozunk Mária nevével és üdvtörténeti jelentőségével.

Azokban az evangélikus (lutheránus) egyházakban, ahol a radikális szárny nem jutott jelentős szerephez és a református hatás sem volt számottevő, a reformációtól napjainkig élnek a Mária-ünnepek. Igaz ez a skandináv, német és angol-szász evangélikusságra egyaránt.

Említésre méltó, hogy az evangélikus jellegű szerzetesi közösségekben kidolgozottabb, elevebb az evangélikus Mária-kegyesség (Taize, Michaelis Bruderschaft, Schwanbergi női rend, stb.)

A következő Mária ünnepeket ülik a világ evangélikusságában:

Az ünnep mottója (mindhárom Mária ünnepnek ugyanaz!) Gal 4,4–5: *„amikor eljött az idő teljessége, Isten elküldte Fiát, aki asszonytól született a törvénynek alávetve, hogy a törvény alatt levőket megváltsa, hogy Isten fiaivá legyünk”.*

Február 2. **PURIFICATIO MARIAE** — Mária tisztulása (Lk 2,22–24) (Gyertyaszentelő Boldogasszony)

Bibliai textusok:

Ószövetségi olvasmány: Mal 3,1–4 (Elküldöm követemet)

Epistola: Zsid 2,14–18 (Test és vér részesévé lett Krisztus)

Evangélium: Lk 2,22–24(25–35)

Introitus:

Dicsérem az URat, amíg élek, zsoltárt zengek Istenemnek, míg csak leszek. (Zsolt 146,2)

Áldjad, lelkem, az URat, és egész bensőm az ő szent nevét!

Áldjad, lelkem, az URat, és ne feledd el, mennyi jót tett veled!

Ő megbocsátja minden bűnödöt, meggyógyítja minden betegségedet,

megváltja életedet a sírtól, szeretettel és irgalommal koronáz meg. (Zsolt 103,1–4)

Halleluja-vers:

Halleluja! Leborulok szent templomodban, és magasztalom nevedet hűséges szeretetedért, mert mindennél magasztosabbá tetted nevedet és beszédedet. Halleluja! (Zsolt 138,2)

Március 25. ANNUNTIATIO BEATAE MARIAE VIRGINIS — Az angyal jelenti Jézus születését (Lk 1, 26–38) (Gyümölcsoltó Boldogasszony)

Bibliai textusok:

Ószövetségi olvasmány: Ézs 7, 10–14 (Az Immánuel jövendölése)

Epistola: Gal 4,4–7 (A testté lett Krisztus által Isten fiai)

Evangélium: Lk 1, 26–38

Introitus: Lk 1,45; 1 Sám 2,1–2.4.7.

Boldog vagy Te, aki hittél — mondta Erzsébet Máriának. Mert mindaz beteljesedik amit az Úr neked mondott!

Örvendez szívem az ÚRban, visszaadta erőmet az ÚR. Felnyílt a szám ellenségeim ellen, mert örülhetek szabadításodnak. Nincs olyan szent, mint az ÚR, rajtad kívül senki sincsen, nincs olyan kőszikla, mint a mi Istenünk. A hősök íja összetörik, de az elesettek erőt öveznek fel. Az ÚR tesz szegénnyé és gazdaggá, megaláz és felmagasztal. Boldog vagy Te, aki hittél! — mondta Erzsébet Máriának. Mert mindaz beteljesedik, amit az Úr neked mondott!

Halleluja-vers:

Halleluja! Az ÚRral dicsekszik lelkem. Hallják ezt az alázatosak, és örülnek. Halleluja! (Zsolt 34,3)

Július 2. VISITATIO MARIAE — Mária látogatása Erzsébetnél (Lk 1, 39–45) (Sarlós Boldogasszony)

Bibliai textusok:

Ószövetségi olvasmány: Ézs 11,1–5; (A Messiás békét hoz a földre: Vesszőszál hajt ki Isai törzsökéről...)

Epistola: 1 Tim 3,16 (Valóban nagy a kegyességnek a titka: aki megjelent testben, igaznak bizonyult lélekben, megjelent az angyaloknak, hirdették a pogányok között, hittek benne a világon, felvitetett dicsőségben.)

Evangélium: Lk 1, 39–47;

Introitus: Lk 1,45; 1 Sám 2,1–2.4.7. — Ugyanaz, mint március 25-én!

A halleluja-vers:

Halleluja! Énekeljete az Úrnak új éneket, mert csodálatosan cselekedett. Halleluja! (Zsolt 98,1)

Ez az anyag megtalálható az elmúlt adventben bevezetett új német Ágendában, a „Gottesdienstbuch”-ban. De ugyanezzel a perikóparenddel szerepel a korábbi német és svéd ágendákban is.

Az olvasmányok, introitusok és halleluja-versek egyaránt jelzik, hogy evangélikus használatban ezen ünnepek biblikus megalapozottságú Krisztus-ünnepek.

A mariológia, s ennek kapcsán a Mária-ünnepek kérdései még nem kerültek napirendre a Vatikán és Lutheránus Világszövetség dialógusain. A „hitigazságok hierarchiájában” a mariológiánál fontosabbnak ítélt kérdésekről folyt, folyik a tárgyalás (megigazulás, Jézus Krisztus személye, Szentháromság-tan és -hit, a Biblia kezelése, keresztség, úrvacsora, papi szolgálat). Ma, a megbékélt különbözőségben élve, elsősorban azt keressük, ami összeköt, s nem azt, ami elválaszt.

Bizonyára elérkezik az idő, amikor Mária személye, a körülötte kialakult hivatalos teológia és egyáltalán nem hivatalos népi kegyesség, s így a Mária-ünnepek kérdése is megvitatásra kerülnek.

Addig azonban a mai keresztyénység feladata, hogy kritikusan és önkritikusan, de mindenekelőtt Krisztus-központúan vizsgálódjon és szóljon ez ügyben. Az evangélikusok önkritikus feladata, hogy meg- és felülvizsgálják a Mária-ünnepek gyakorlatát (vagy annak hiányát) és feltegyék önmaguknak a kérdést: miért volt tabu — még a bibliai tanítás is Mária személyét illetően. S bizonyára római katolikus testvéreink is felteszik a kérdést, hogy miért távolodott el egymástól nem egy esetben a hivatalos egyház tanítása és a népi kegyesség Mária személyével kapcsolatban. De addig is, amíg ez a hosszú (bizonyára évtizedekig eltartó) folyamat zajlik, fontos, hogy együtt imádkozzuk —katolikusok, evangélikusok, protestánsok— Máriával a Magnificat szavait: „Magasztalja lelkem az Urat!” És együtt mondjuk Máriával Jézus Krisztusra mutatva önmagunknak és a világnak az élet útját kijelölő mondatot: „amit mond, tegyétek meg”!

Megjelent a Zsoltár

(a ReZeM lapja) rég várt V. évfolyama (1–4. szám). Mint a vezércikkben kifejtik, sem külsejében, sem törekvéseiben nem kellett változtatni testvéralapunkon. Megváltozott viszont a ReZeM háttere, az egyházhoz való hivatalos viszonya (remélhetőleg nő az egyházzene, az egyházzenesz-társadalom és fontos orgániumuk, a folyóirat megbecsülése is). A felelős szerkesztői tisztet *Fekete Csaba* (Debrecen), a szerkesztőbizottsági tagságot *Farkas Zoltán* (Budapest), *Szénási Jánosné* (Pécs), *Varga László* (Miskolc) vállalta. Nyugodt hátteret, sok jó cikket kívánunk a szerkesztőknek és az olvasóknak.

A tartalomról: Karasszon Dezső: Vázlat az 1948-as református énekeskönyv revíziójának szükségességéről; Máté János poszthumusz írása: Megjegyzések Molnár Pál „Csomasz Tóth Kálmán forradalma, avagy ne engedjünk a '48-ból című írásához”; Fekete Csaba: Fakultatív? Kötelező? —a lelkészek egyházzenei képzéséről—; Harmóniás pótfüzet — törekvések harmonizálása; Édes kiáltás és református azonosságtudat; Kyrie puerorum; Dávid István: Kisorgonák a református liturgiában; Sepsy Károly: A Miskolc-Kossuth utcai református templom orgonájának története. Négy terv a leégett miskolci Deszkatemplom új orgonájának megépítésére. Fekete Csaba: Örülünk-e ötven nyenyereinek?